

Granliden, numera på hembygdsgården, har inte med rubriken här nedan att göra, men nog var det ödsligt där uppe på skogen! Kringbyggnaden av gården lär ha gjorts som skydd mot vargar.

Skrock och vidskepelse i Ödeshög och Stora Åby

Under åren 1911—1912 cyklade fil. kand. Sven Rothman omkring i ett 10-tal östgöta socknar och intervjuade gammalt folk om sägner och skrock, folktro och vidskepelse. Därvid ägnade han åtskillig tid åt Ödeshög, Stora Åby och i någon mån V. Tollstad. Det insamlade materialet kom emellertid inte att publiceras under Rothmans livstid. Han föddes i Skänninge 1888 och avled 1937. Släkten överlämnade materialet, utformat till manuskript, till Landsmålsarkivet i Uppsala. 1941 utgavs detsamma i bokform under titeln *Östgötska folkminnen*. Utgivare var Kungl. Gustav Adolfs akademien för folklivsforskning, som givit oss tillstånd att återge ett lokalt urval.

Professor Sigurd Erixon framhåller i inledningen till den nämnda boken att Rothmans material har ett mycket stort värde. Det torde numera icke vara möjligt att i dessa socknar kunna uppspåra några meddelare, kapabla att ens tillnärmelsevis lämna ifrån sig sådana minnesskatter, framhåller professorn. Det ligger i öppen dag att så måste vara fallet. 1911 och 1912 levde ännu många som hade vuxit upp under de tider då gamla seder var i bruk. De flesta av de intervjuade var födda på 1830-

talet, ett par redan 1822, och den yngsta var född 1880. Nu lever troligen ingen av de intervjuade.

Av utrymmeskäl har det inte varit möjligt att ta med allt lokalt material. Den intresserade hänvisas till Östgötska folkminnen, AB Lundequist-ska bokhandeln i Uppsala. Låt oss nu lyssna till vad Johannes Månsson i Ermundeby, Gustaf Klein i Sunneryd, mor Andersson i Stava och andra har att berätta för sena tiders barn. För att inte särskilt nämna Aug. Johansson i Västra Djurledet, Alvastra, född 1854, som uppger att Ödeshög förr i världen hade en särskild folkdräkt!

Skrock och vidskepelse

När di hadde timrat en ny lagård, så kasta di nära slanta i lagårn, för att kriterera skulle trivas.

Johannes Månsson, Ermundeby, Stora Åby, f.d. fiolspelman (spelade i yngre dar både fiol och klarinett), född 1822 i Linnaryd, Småland.

Å när kriterera blidde sjuka, så skulle di ta en levanes orm, å hugga e älla i tröscla å lägga ner'n där, å så spika igen.

Gustaf Svensson, Jönsabol, Stora Åby, smed, född 1848 i Heda.

När di skulle bränna brännvin förre i tiden, så skulle di ha ett mänskeben i kara, för att brännvinet skulle bli riktigt bra.

Mor Andersson, Stava, Ödeshög. Andra uppgifter saknas.

När di hadde fått barn, så hadde de en massa orninger. Då skulle di hugga in kniva över dörren å bränna krut, för att inte trolla skulle komma å byta bort dom.

Erik Carlsson, hemmansägare, Stora Åby, född 1854.

Förr hadde di allti för se, att di skulle låta ett ljus brinna på bort om julenatta, å så skulle di ställa skora unner bort å vännå tårna framför. Å om då nån skulle dö om året, så skulle hanses skor ha vänt sej om morron, så di sto mä tåra utåt döra te. Å mitt unner födelsetimma om julnatta, så skulle ljuset brinna i två låger.

Om nån ville gefta sej, så skulle han gå ut om julakvälln å gå omkring bostan tre gånger, å då tredje gången, han gick, så skulle han få si gemålet sitta ve fönstret, när han titta in, å ta för sej å rättera.

Meddelande om uppgiftslämnare saknas.

Nyårsdan på möra, innan "Hin håle va vaken", så re di ikring te gårda å blåste in nyår. Å då skulle klockarn ria i täten förståss; å sen bjös di på förtäring först å främst förståss.

Erik Carlsson.

Skälvan botades genom å låta barnet dricka ur en sko, som ägdes utå en person, som di kunne misstänka för te bedriva olovli kärlek.

Staf, Stavre, f.d. grenadjär, f. 1829 i Linderås i Småland, men bosatt i Ödeshög sedan omkring 70 år tillbaka.

Ja har hört en gång, å de skulle la vara sanning. De va här nere i Holkaberg i gamle gästgivaregårdn. De hadde kommit en resande dit, å han va sjuker. Han skulle ner te Tysklann, te varmbadet där. Å då skulle köksan koka en ål te middan. Men när han va ute ett tag, så tog katten åln. Då visste ho sej ingen rå först, men så gick hon ut i trögårdn, å

de hadde allti uppehållet sej en stor svarter orm där. Å ho to å slo ihjäl'n å flådd'en å la'en i gryta. Å de åt å'en, både gästgivarn å den där herrn. Men om morron därpå, så va han precis frisker å brydde sej inte om å fara te Tysklann utan vände om. Men köksa måste tala om, hur de hadde tegått förstås. Å han ga'na pånga, men så måste ho lova honom å inte göra om'et. Ja vet e gumma, som bodde här nere, ho hadde känt när de där hände, så ho påstog, de skulle vara sanning.

Grenadjär Staf.

Häxeri och kloka gubbar och gummor

Men dä ä säkert, att di som har gjort nåt orätt, di får ingen ro i grava. Inte för de ja har sitt nåt, men ja har hört. För en gång när ja va hos mi syster i Ösjösockna, då gick ja mä'na i skogen, när ho skulle mjölka. Å då hörde ja hur de dro, precis som mä e järnkeja. "Va ä de", sa ja. "Å, bry dej inte om de", sa syster mi. "Så där hörs de varena kväll". De va la förstås nån lantmätare, som hadde gjort orätt.

Samuel August Pettersson, Stave, f.d. smed, född 1839 i Vireda i Småland.

Mi mors morfar, han hette Åström, han va kyrkevaktare i Åby. Å han va ute på julafta å skulle få brö i gårda. Å han gick hem på kvällen, han va fäll lite dragen också kanhända. Men när han kom te körka, så fick han si, att de lyste därinne. Han tänkte, att han hadde försinkat sej riktigt, så han gick in. Å då va körka full å folk. Men så fick han si en bekant, som va döer inte så långt förut. Å den han vinka åt'en, att han skulle gå ut. Å han språng, å slängde igen döra ätter sej. Men då va di ätter honom allihop, å de blev ett sånt tumlamult; å di rev i klära på'n, så han va tvungen å kränga å sej kappa, annars hadde di la tatt kol på'n. De va la "gastemässa" di kaller, som han hade stört. Å te å mä prästen, som sto på predikstolen, va döer. Å kappa den hitta han sen, å ho va precis sönnernoppader.

Eric Carlsson.

Å mi ällre syska di va ute på en odlad mosse, vi hadde, å skulle plocka rover. Då fick di si en liten gubbe i röer toppluva. Men syster mi ho börjte läsa Fader vår, för de hadde ho hört skulle va bra. Men sen såg di ju inget mer.

Erik Carlsson.

Skogsrå

De va ett folk i Stave, som "Väva-Tilda" tjänte hos. Å di hadde sia kor oppe i berga. Di hadde e lita fé, som körde hem kora, när di skulle mjölka. Å ho va så skön, den där, men när ho vände sej om, så va ho ihålier. Om kvälla så lämna di e lita skvätt i bytta. Men om möra så va bytta så skurader å finer så.

Fredrik Johansson, hemmansägare, Stave, född 1839.

Sjörå och näck

Då ja va barn, så såg ja ett fruntimmer i en båt ute i sjön. Di såg'na flera gånger, för resten. Å rätt va de va, så gjorde ho som ännera, ho dök å kom opp på ett annat ställe. Ho va så grann å vacker, ja minns'et så tydligt. Men sen så har ja allri inget sitt.

Johan Johansson, Stava, född 1872, son till Fredrik Johansson.

Spöken och syner

I Munkery i ett brygghus oppe ve dammen, där va de orolit för jämnan. Å där va de en dräng, som hette Pelle, å han våga mä dom, att han skulle gå dit in på julafta. Å han gick in, men han inte igen mer. Då gick di ut flera stycken för å si ätter, va de hadde blitt å'n. Men när di kom i närheten å brygghuset, så hörde di en röst, som skrek: "Pelle ä inte plockader än". Å då vart di förskrämda å gick sin väg. Men Pelle kom allri igen.

Meddelande om uppgiftslämnare saknas.

Bergtagna

De va e i min ungdom, som di sa vart bergtagen. De va ute ve en gård, som heter Södra Bråten. De ä ett stort berg där. Å ho va borta i tre dar, sen kom ho igen. Di hadde behållt'na där i berget å hadde velat haft'na te å äta, men när ho inte ville äta, så hadde di inga makt mä'na. Ho hette Britta-Stina, den där, å ja va ju bekanter mä'na.

Grenadjär Staf.

Troll och jättar

"Skäggs håla" kallas en liten urholkad gång under en sten vid Gamla Grännavägen i Sunneryd, Ödeshög. Längre ner ligger de s.k. Skansa-bergen. Om hålan förtäljes följande sägen:

De va när kriget kom gående mot norr. De kom söderifrån å gick mot norr. Å före kriget re de en häxa. Å hon satt å åt på ett tuppallår, å så sa ho: "De här ska räcka, tess ja kommer te Stockholm", sa ho. Men då va de en gammal knekt, som hette Skägg, han hadde lagt sej på lur i den där håla. "De blir vi la allt två om", sa han, å så sköt han häxa. Si, han hadde laddat mä vitt krut som inte small. Men sen, när kriget kom opp i backen, så välte hela ekipaget å di slog ihjäl sej alla, som satt i. De va befälhavare, de, förstås.

Gustaf Klein, Sunnaryd, f.d. grenadjär, född 1835.

Enligt en annan sagesman skulle hålan ha fått sitt namn därav. att soldaterna brukat raka av sig skägget där, när de skulle ut i krig (!).

Häxeri och kloka gubbar och gummor

Från uppteckningarna i norra Östergötlands skogsbygder år 1912 (Tjällmo, Hällestad, Risinge, Regna, Skedevi) finns det en som berör Ödeshög:

I Ödeshög där skulle de ha vari e kärng, som skulle resa te Blåkulla. Men hennes man, han va knekt, han to den där smörja, som ho skulle ha å smörja ungraka mä, den to han å smorde kalven mä, å de bar åt lufta mä kalven. Men han kom inte längre än över körktornet, för då sa knekten: "Se, nu flyger han över körka". Å då trall kalven i backen, för di skulle inte få säja någe på en lång stunn. Men Ödeshögs körktorn de ä högt. Ja har vari där, så ja har sitt'et.

Folklekar och dansvisor

Pojken sätter sig vid skrivarebordet
å sätter sig vid fönstret.
Å mera sir han uppå flickan lilla
än han gör uppå mönstret.
Hå, hå, du flicka lilla!
Var bor du, gosse lilla?
Du är min å ja är din
så länge kärleken varar.

Johannes Månsson.

Diverse rim

En gratulationsdikt eller friaredikt av ganska dubbeltydigt innehåll. Man vek ett pappersark och skrev en strof på vardera halvan av arket, så att första versen i ena strofen kom på samma rad som första versen i den andra o.s.v. Om man ville, kunde man då läsa dikten som en enda strof med alldeles motsatt mening.

Din vän och trogna stav
jag bliver till min grav.
Om du ifrån mig dör
det all min ro förstör.

Jag aldri nånsin bliver
dig falsk och övergiver
Min största glädje är
om du får leva här.

Upptecknat i Ödeshög, sagesman okänd.

Lekar, seder och bruk

Lögefiskenäten skulle alltid vara satta i sjön före söndagen med texten om yttersta domen, och tagas ur sjön före Lucia. Den dagen voro västgötarna vanligen kvar på östgötasidan (av Vättern) och firade där Lucia på känt västgötamanér. Bruket med Lucia-brud tycks ej annars ha varit vanligt i västra Östergötland.

Upptecknat i Ödeshög, sagesman okänd.

Sockendräkt i Ödeshög

I Ödeshögs-trakten buro männen fordom ett slags folkdräkter: Gula bockskinnsbyxor, med svarta kalvskinnskragar något nedanför knät (även till vardags), och blanka mässingsknappar; ljus blaggarnsväst, mörkt kläde om halsen, mörk långrock (nästan fotsid) med långa skört (men till vardags bars pälsar av fårskinn med ullen inåt), vidare en hög och vid storm till helgdags (i vardagslag en mössa av skinn).

Aug. Johansson, hemmansägare, V. Djurledet, Alvastra, född 1854 i Ödeshög.

Pingstdagen klädde en flicka ut sig till pingstbrud, med blommor och grannlåt, och gick omkring i gårdarna och sjöng.

Upptecknat i Ödeshög, sagesman okänd.

Litteratur:

Östgötska folkminnen, samlade av Sven Rothman. Lundequistiska bokhandeln, Uppsala, i distribution, tryckt 1941.

Hjärtat av Holaveden

Inte minst hjärtat av denna skog, trakterna kring östgötagränsen med sjöarna Loren, Flugebosjön, Bäsjön och Wagnsjön, gör i hög grad skäl för namnet, med sina klyftor, stup och raviner, sina tysta skvatt-ram- och gråmyrar, sin imponerande skrovlighet och än i dag vild skogensamhet av stor tjustring.

Ett av de vackraste ställena, den lilla ödegården Höganskog, belägen på en av de högsta bebyggda punkterna i Holaveden och med tre av de ovan nämnda sjöarnas tysta speglar omkring sig, har än i dag kvar denna förtätade vildmarksstämming.

Man ser ensamheten stryka utanför blacka fönster. Nattskärnan kommer rakt emot en i skymningen, stannar rytllande framför ens ansikte, väsande av skrämnd nyfikenhet ett par så långa sekunder, att man nästan kan ta honom i "morrhåren", innan man i mörkret bländas av handpennornas vita streck.

Koltrasten sjunger här på de åldriga bergen med en sådan genomträngande klarhet, som vore hela vårlandskapet själva instrumentet och hela trakten med sjöar och allt en enda fågels egendom. Detta är hjärtat av Holaveden.

Bernt Torson i *Från Sommabygd till Vätterstrand*, 5:e samlingen 1955.